

ZÁVĚR

S rostoucím významem informací, informačních technologií a internetu pro potřeby společnosti v různých využitích od fungování kritických infrastruktur státu po volnočasové aktivity jedince, roste také význam informační bezpečnosti. Pro její efektivní aplikaci je nutné řešit jak technickou, tak uživatelskou stránku práce s informacemi, kdy především druhá jmenovaná oblast je blízká činnosti knihoven, které se dlouhodobě věnují podpoře uživatelů při práci s informacemi.

Obrana proti informačním hrozbám je nejefektivnější v rámci prevence, je proto nutné věnovat se osvětě v informační bezpečnosti. Jak je prezentováno podrobně v teoretickém ukotvení problematiky, toto téma spadá do informační gramotnosti, k jejímuž rozvoji se knihovny hlásí. Právě ony mají významný potenciál kterak přispět ke zvýšení povědomí veřejnosti prostřednictvím vzdělávání formou lekcí i poradenství v případě vzniku problému. Tento potenciál je z části specifický pro Českou republiku, většina definovaných východisek je ale rozšiřitelná i na jiná prostředí. Proto je možné se částečně inspirovat zkušenostmi zahraničních, především anglo-amerických knihoven, které se vzdělávání v oblasti informační bezpečnosti v současnosti již silně věnují. Zaměřují se na jednu stranu na bezpečnostní rizika s nimi spojená, ale současně i na budování tzv. pozitivní digitální stopy, jejímž smyslem je vytvářet prezentaci člověka, která jej podporuje a je jen omezeně zneužitelná, slouží především k předvedení jeho schopností a osobnosti jeho okolí, ať už přátelům nebo zaměstnavateli. Tento trend nezmizí, proto je spolu s představeným potenciálem českých knihoven pravděpodobné, že i v současnosti spíše nahodilé formy vzdělávání v knihovnách o informační bezpečnosti se budou postupně rozšiřovat a usazovat v nabídce především pro školy. Knihovny současně přestávají mít význam pouhého zprostředkovatele informací, kterých je s internetem dostatek. Jejich role je ale stále v řízení zprostředkování a předávání této schopnosti, což odpovídá i předmětu této práce.

Knihovny jsou ve vztahu k bezpečnosti dětí na internetu ve složité situaci, protože musí vyvažovat svobodný přístup k informacím a ochranu dětí. Technické prostředky jsou omezeně využitelné ne tolik kvůli jejich finanční náročnosti, jako spíše kvůli tomu, že vedou právě k omezení svobodného přístupu k informacím. V knihovnách je problematická také mediace na úrovni monitoringu, protože knihovny musí zachovávat informační soukromí dětí, nemohou proto sledovat vše, co se objevuje na monitoru nejen dětem, ale třeba i dospělým, kteří sedí na počítači vedle dítěte. V současnosti proto mediace v knihovnách představuje nevyřešenou otázku, ke které se přistupuje různě a ne vždy vhodně, přestože se knihovny snaží postupovat co nejlépe v rámci svých možností. Z toho vyplývá, že nejschůdnější formou, a podle výzkumů také nejefektivnější⁴⁴⁰, je aktivní mediace formou učení dětí, jak se vhodně chovat při práci s elektronickými informacemi.

Omezené řešení tématu ve vzdělávání v knihovnách může být způsobeno obavami z toho, že by knihovníci ztratili své postavení autority a experta, protože děti mají často lepší znalosti informačních technologií než oni, proto není snadné se je pokoušet něco v tomto směru učit. Jak ale vyplývá z této práce, obava není zcela na místě, protože i přesto, že děti mají často rozsáhlé znalosti internetu, ty mohou být omezeny jen na část problematiky, která obvykle vychází z toho, co je baví. Nelze popřít, že i v informační bezpečnosti děti znalosti mají, slabší je to ale podle výzkumů⁴⁴¹ s jejich dovednostmi a postoji. České děti se chovají dosti rizikově. Proto by je knihovníci měli podpořit tím, že je dovedou k revizi postoje, především zprostředkováním životní zkušenosti s informačními technologiemi, ale i bezpečností obecně, protože informační bezpečnost vychází ze stejných základů, které jen rozšiřuje o specifika své formy. Knihovníci proto mohou využít svých specifických znalostí, především v hodnocení a třídění informací a zdrojů, ve kterých spočívá i bude spočívat jejich přínos.

Didaktické testování prokázalo, že knihovníci mají určité znalosti v problematice, které jsou obvykle dostatečné pro lekce v požadovaném rozsahu na základní škole. Pro navazující práci se staršími studenty a dospělými je ale vhodné je dále podpořit. Jak bylo možné očekávat vzhledem k zaměření služeb knihovny, znalosti knihovníků jsou vyšší v oblasti bezpečného chování než v technických možnostech, což odpovídá i očekávání uživatelů knihovny. Podle výsledků všech tří výzkumů mapujících situaci v českých knihovnách v řešeném zaměření není knihovníkům nutné vysvětlovat význam problematiky, ale spíše ji přenést do reálných možností jejich práce.

Možností podpory knihovníků je i nabídka koncepce lekcí o informační bezpečnosti pro žáky všech tříd základních škol a odpovídajících ročníků středních škol. Pro co nejširší využitelnost jsou lekce vytvořeny s co nejnižšími požadavky

440 DUERAGER 2012.

441 Např. LIVINGSTONE 2011.

na vybavení. Jsou postaveny na formátu aktivního učení, aby podpořily specifika knihoven pro vzdělávání a současně byly co nejefektivnějším doplněním vzdělávání ve škole nabídkou alternativního přístupu k potřebnému tématu, které podle rámcových vzdělávacích programů musí být nějakým způsobem školou řešeno. Součástí koncepce je také materiál, který by měl sloužit pro zahájení diskuze o řešeném tématu ve škole i rodině žáka, aby došlo k sekundárnímu přenosu znalostí i aktivní mediace také do ostatních prostředí klíčových pro dítě. Do koncepce byly také zahrnuty zkušenosti lektorů s realizací lekcí a materiály doporučené případným lektorům pro vlastní vzdělání, aby tímto byli podpořeni s omezením požadavků na lidské zdroje.

Pro ověření nastavení koncepce bylo využito akčního výzkumu, který se pro ověření výsledků triangulací dat skládal ze dvou větších šetření: zúčastněného pozorování a rozhovorů s klíčovými osobami ve vztahu k lekcí, doplněním pak byly výsledky jednoduché zpětné vazby žáků formou smilesheetů. Tato šetření potvrdila, že lekce využívá možností aktivního učení, které děti baví a současně je pro ně přínosné, protože děti při něm samy získají potřebné znalosti a zkušenosti díky činnosti vlastní i ostatních spolužáků, dochází tedy k tzv. *peer teaching*, které je pro české děti nejpřijatelnější formou v oblasti informační bezpečnosti⁴⁴². K ověření tohoto vlivu i dalších výsledků byly využity rozhovory realizované s odstupem po lekcí, které prokázaly efektivitu lekce hodnocenou pozitivně všemi zúčastněnými subjekty.

Vedle toho také rozhovory sloužily k zjištění obecného postoje dotčených osob na vzdělávání v knihovnách o informační bezpečnosti. I v tomto směru jsou výsledky pozitivní, což je do určité míry ovlivněno výběrem dotazovaných. Na základě zjištění sice není možné zobecňovat, že všichni tuto roli knihoven přijmou s nadšením. Je ale možné konstatovat, že se mohou vyskytnout na různých stranách zavádění koncepce do praxe různé bariéry, ty ale jsou překonatelné. V případě, že dojde k nasazení koncepce, může přinést pozitivní důsledky pro všechny zúčastněné, nejen děti, které se chovají bezpečněji. Obsah lekce pro děti v knihovně se může přenést i na sekundární cílové skupiny, tj. učitele a rodiče, a vybudovat u nich jak určitou úroveň znalostí, tak také změnit přístup ke službám a potřebnosti knihovny. Lekce o informační bezpečnosti mohou být nejsilněji pociťovanou potřebou pro řešení, která v současnosti v lokalitách mimo velká města není řešena. Mohou se jí ujmout knihovny a získat tak přidanou hodnotu, ale pokud to neudělají, jsou dotazovaní přesvědčení, že se této společenské poptávky chopí jiná instituce. Je totiž nezbytné, aby se problematika v místě reflektovala, a to nejen lekcemi, ale i zajištěním kontaktního bodu pro řešení problémů. Otázkou tedy zůstává, zda se této funkce knihovny rozhodnou chopit a pokusí se takto o upra-

442 LIVINGSTONE 2011, s. 123–129.

vení své činnosti, aby více odpovídala potřebám společnosti v oblasti, která patří k jádru služeb knihovny.

Internet by měl být vnímán jako nástroj, s čímž je spojená možnost jeho využití i zneužití. Může tedy dětem přinést mnoho výhod, ale také je ohrozit. Při rozvoji dětí v práci s internetem je proto vhodné podporovat oba tyto směry. Většina zkušeností dětí s internetem je a pravděpodobně bude pozitivních, ale útoky mohou mít natolik negativní vliv, že je vhodné se jim věnovat, i když by mohly zasáhnout jen omezenou část dětí, protože není možné říct, která část z nich to bude. Je proto dobré stavět především na prevenci, ukázat, že vše má možné řešení a že pro dítě jsou k dispozici lidé, kteří mu pomohou. Vzdělávání je výrazně efektivnější než řešení právní nebo technickou cestou, jak bylo doloženo v první části publikace, restrikce by měla být menší, aby dítě nemělo obavu se svěřit, protože porušilo nějaké pravidlo, ale také aby znalo vhodnou reakci, protože bude připraveno, že problémová situace může nastat. Současně lekce formou aktivního učení, které rozvíjejí zkušenosti dětí v této oblasti, podpoří jejich schopnost rozpoznat problém a nalézt řešení. Je proto vhodné děti především vzdělávat pro zvýšení jejich informační bezpečnosti a knihovny v tom mohou významně přispět.

Problém informační bezpečnosti je do značné míry postaven na nevhodném zhodnocení důvěryhodnosti šířených informací. Jedná se tedy o problém starý stovky let, s jehož řešením knihovny dlouhodobě pomáhaly. Nyní se jen dostal do nové formy v digitálním prostředí, ale zůstává stejně vážný, ne-li vážnější vzhledem k informační společnosti. Digitální stopy, jejich užití a odpovědné budování by měly být řešeny knihovnami z mnoha důvodů popsaných v této práci. Podstatné je, že všechny tyto činnosti nejsou o ničem jiném než o vyhledávání, zpracování a sdílení informací, a to je to, co knihovny dělají a umí nejlépe. Proto by měly reagovat na tuto společenskou poptávku a do své odpovědi vložit vlastní expertízu, což ukáže, že knihovny nejsou překonané instituce, ale jsou klíčové pro podporu digitálního občanství, kterému se stále přibližujeme.